

– TANULMÁNYOK –

A POLGÁRI ELJÁRÁSJOG FEJLŐDÉSE SZLOVÉNIÁBAN AZ EZREDFORDULÓN*

ALEŠ GALIČ

professzor (Ljubljana Egyetem, Jogtudományi Kar)

1. A Habsburg Monarchiától a Jugoszláv Királyságig

Szlovénia az 1918. évig az Osztrák–Magyar Monarchia (osztrák részének) része volt. Ezért ezen a területen is az osztrák jog volt alkalmazandó, így az 1898-as Klein-féle polgári perrendtartás is. Az első világháború befejeztével (1918) és a Habsburg Monarchia megszűnésével Szlovénia az újonnan megalapított Jugoszláv Királyság része lett (1929-ig az új állam hivatalos neve Szerb-Horvát-Szlovén Királyság volt). Az új állam alapvetően a korábbi Szerb Királyságból, a Montenegrói Királyságból és a Habsburg Monarchia délszláv részeiből állt össze. Amikor 1918-ban a Jugoszláv Királyságot mint egységes államot létrehozták, egyes területein még hat különböző polgári eljárásjog volt alkalmazandó.¹ A korábbi Szerb Királyság területén az 1865. évi szerb polgári perrendtartás volt hatályban, a korábbi Montenegróban az 1902. évi montenegrói polgári perrendtartás, Horvátország kontinentális részein pedig az átdolgozott 1796. évi nyugat-galiciai polgári perrendtartás, amelyet 1852-ben a horvát és a magyar területeken is átvettek; a Vajdaságban az 1911. évi magyar polgári perrendtartás, Szlovéniában és Dalmáciában (a mai Horvátország partvidéke) az 1898. évi osztrák (Klein-féle) polgári perrendtartás, Bosznia-Hercegovinában (a Török Birodalom része, amit a Habsburgok először 1878-ban elfoglaltak, majd 1908-ban annektáltak) pedig egy törvény, melyet az osztrák polgári perrendtartás 1881. évi tervezetének mintájára szerkesztettek meg (s amely alapján a muszlim lakosságra továbbra is az iszlám sharia jog volt alkalmazandó).

* A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának a 'Die Entwicklung des Zivilprozessrechts in Mitteleuropa um Jahrtausendswende' című, 2011. október 14–15-én tartott konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett írásbeli változata. A konferencia előadásai eredeti, német nyelven megtalálhatók: Viktória HARSÁGI – Thomas SUTTER-SOMM (Hrsg.): *Die Entwicklung des Zivilprozessrechts in Mitteleuropa um Jahrtausendswende*. Zürich–Basel–Genf, Schulthess Juristische Medien AG, 2012.

¹ Ld. Jože JUHART: *Civilno procesno pravno*. Ljubljana, 1965. 21.

Csak 1929-ben került elfogadásra az első egységes jugoszláv polgári eljárásjogi törvény. A jugoszláv jogalkotó akkoriban az osztrák (Klein-féle) törvény átvétele mellett döntött.² Az első jugoszláv polgári eljárásjogi törvény tehát gyakorlatilag szó szerinti fordítása a Klein-féle osztrák polgári perrendtartásnak – tehát annak a törvénynek, amely már korábban Jugoszlávia egy részében (Szlovénia és Dalmácia) megszakítás nélkül alkalmazandó volt. 1929-ben tehát tulajdonképpen kiterjesztették a törvény hatályát egész Jugoszláviára. Ez figyelemreméltó, ugyanis inkább azt vártuk volna el, hogy a jugoszláv jogalkotó a szerb törvény átvétele mellett határozza el magát, mivel Jugoszlávia egy szerb monarchia volt. Szerbia az első világháborúból győztesként jött ki és a Jugoszláv Királyság megalapítását 1918-ban a Szerb Királyság kiterjesztésének tekintették a korábbi Habsburg Monarchia (azaz az első világháború vesztesének) azon területeire, melyek szláv lakossággal bírtak. Az ok, amiért a jugoszláv jogalkotó akkoriban az osztrák polgári perrendtartásnak (ugyanaz vonatkozik néhány más jogszabályra is – például végrehajtási törvény, telekkönyvezési törvény, csódtörvény) egész államterületére történő átvétele (transzmisszió) mellett döntött, kétségtelenül abban rejlik, hogy ezeket a törvényeket modernebbnek tartották. Abban az időben tehát a döntés alapja az volt, hogy tudatosan egy modern jogrendszert vegyenek át.³ Ahogy az már említésre került, ez a transzmisszió az új állam több részében, Szlovéniában és Horvátország egyes területein azonban lényegében a korábban alkalmazandó jog folytonosságát jelentette.

2. A jugoszláv szocializmus évei

A második világháború után (1945) a szocialista föderatív Jugoszlávia létrejötté mélyreható változásokat eredményezett a jogrendszerben. Figyelembe kell azonban venni, hogy Jugoszlávia politikai és gazdasági berendezkedése az ún. 'keleti blokk' államaitól nagyban különbözött. Jugoszlávia nem volt sem a Varsói Szerződés, sem pedig a KGST tagja. A jugoszláv szocializmus az ún. önkormányzatiságon és a társadalmi tulajdonon alapult és nem az állami tervgazdaságon. A vállalkozások önálló gazdasági berendezkedések voltak, amelyeket nem kötötte a tervpolitika (ahogy a keleti blokk államainak vállalkozásait). Fizetésképtelenség esetén megindíthatták a felszámolási eljárást (egy megoldás, amely a központi tervgazdálkodás számára elképzelhetetlen volt). Jugoszlávia legfőbb kereskedelmi partnerei a Német Szövetségi Köztársaság és Olaszország voltak, nem pedig a Szovjetunió. Az életszínvonal – különösen Szlovéniában, amely gazdasági szempontból mindig a legfejlettebb volt a jugoszláv részállamok között – sokkal magasabb volt, mint a keleti blokk államaiban. Az emberi jogok megsértése kapcsán is az akkori jugoszláv rendszer 'a szocializmus puha formájaként' jellemezhető. Az utazás nyugatra (egészen másként mint a keleti blokk államaiban) korlátozás és vízum nélkül lehetséges volt, ezáltal pedig az emberi, gazdasági és szociális kapcsolatok soha nem szakadtak meg nyugat felé. Emiatt a professzorok és a hallgatók kapcsolatai kollégáikkal és a nyugati tudományos irodalommal folyamatos maradt. Az angol (nem pedig az

² A Klein-féle polgári perrendtartásnak más perrendtartásokra kifejtett hatásáról, beleértve Szlovéniát is ld. Walter RECHBERGER: Die Ideen Franz Kleins und ihre Bedeutung für die Entwicklung des Zivilprozessrechts in Europa. *Ritsumeikan Law Review*, 2008/25. 101. ff.

³ JUHART i. m. 21.

orosz) nyelv maradt már az ötvenes évek óta a kötelező tárgy a szlovén általános iskolákban és gimnáziumokban (egyres területeken az angol helyett a német) és emiatt is érthető, hogy tudományos szempontból is alig volt kapcsolat a szovjet elmélettel, annál több viszont a német és angol nyelvű jogforrásokkal és írásokkal. Mindaz, ami fentebb 'a szocializmus puha formájaként' került megjelölésre, kihatással kellett legyen a polgári eljárások alakulására is. Ugyanis egy olyan jogterületről van szó, amelyben az állam viszonya az emberekhez, valamint annak kérdése, hogy az emberek számára biztosítja-e az önálló jogalanyiságot, egyértelműen tettenérhető. A polgári eljárásjogban ezek az értékítéletek egész világosan kifejezésre jutnak, mindenekelőtt a rendelkezési és tárgyalási elv biztosítása által, a bírák független és autonóm jogállása révén, illetve a tisztességes eljárás és egyéb eljárási garanciák szavatolásával. A polgári eljárásjog emiatt egészen távol áll a 'technikai jogtól', noha gyakran akként tüntetik fel. A polgári eljárásjog alakulásához olyan értékek szolgálnak alapul, melyek szoros összefüggésben állnak a mindenkori államfelfogással.⁴ Ezen okból nem meglepő, hogy a jugoszláv polgári eljárásjog távol maradt a szovjet modelltől, ahogy az általános gazdasági és politikai rendszer is. Az 1956-ban és 1976-ban elfogadott polgári eljárásjogi törvényeket egész csekély mértékben terheltek olyan előírásokkal, melyek nem lennének összeegyeztethetőek a 'normális' polgári eljárás céljával és alakulásával; ideológiával átítatott előírások, elmentésben más szocialista állam polgári eljárásjogi törvényeivel, szintén alig szerepeltek. A törvény csekély mértékben különbözött a korábbi osztrák szabályozástól és nem csak a 'technikai szabályok' tekintetében, hanem azon normák vonatkozásában is, melyek az értékrendet tükrözik. A polgári eljárásjog szabályozása Jugoszláviában tehát lényegében nem szenvedett el akkora értékvesztést, mint például az NDK-ban vagy a Szovjetunióban. Így például tiszteletben tartották a rendelkezési elvet, ennek megfelelően nem bírt az ügyész felhatalmazással arra, hogy keresetet terjesszen elő valamely személy nevében, aki nem tudta vagy akár nem akarta azt megtenni.⁵ A tények vonatkozásában a jugoszláv polgári perrendtartásban a szocializmus időszakában is korlátozás nélkül érvényesült a tárgyalási elv (ugyanúgy ahogy ma a szlovén polgári perrendtartás 7. és 214. szakaszában): a bírakat kötötték a felek tényállításai, valamint az esetleges ténybeli beismeréseik, amennyiben azok nem álltak ellentétben az anyagi igazsággal (kivéve azt az esetet, ha a felek nem rendelkezhetek a per tárgyáról). A mulasztási ítélet is (ahogy még ma is; szlovén polgári perrendtartás 318. szakasz) azon a fikción alapult, hogy a mulasztó alperes a felperes állításait elismeri. A követelés elismerése és a követelésről való lemondás kötötték a bírót. A bíróságnak nem volt felhatalmazása arra, hogy megtagadja a perbeli egyezség jóváhagyását arra hivatkozással, hogy annak tartalma nem egyezik meg

⁴ Paul OBERHAMMER: Richterbild im Zivilprozess: Zwischenbilanz eines Jahrzehnts der Reformen in Mitteleuropa. In: Paul OBERHAMMER (Hrsg.): *Richterbild und Rechtsreform im Mitteleuropa*. Wien, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2001. 131.; RECHBERGER i. m. 109.

⁵ Mint pl. Magyarországon: István VARGA: Foreign influences on Hungarian Civil Procedure. In: Masahisa DEGUCHI – Marcel STORME (eds.): *Reception and Transmission of Civil Procedural Law in the Global Society. Legislative and legal educational assistance to other countries in procedural law*. Antwerpen, Maklu, 2008. 279.; Miklós KENGYEL: General Introduction. In: Miklós KENGYEL – Viktória HARSÁGI: *Civil Justice in Hungary*. Nagoya University Comparative Study of Civil Justice Vol. 4. Tokyo, Jigakusha, 2010. 7.; Lengyelország vonatkozásában ld. Karol WEITZ: Der polnische Zivilprozessrecht nach der politischen Wende im Jahre 1989. *ZZPInt*, 11.(2006) 90. és (az ügyész jogositványaira vonatkozóan) 94.

a jogi helyzettel vagy az sérti a felek jogos vagy ésszerű érdekeit.⁶ A perbeli egyezség Jugoszláviában csak akkor volt megtagadható, ha az kógens jogi szabályba ütközött, azaz ha a felek nem rendelkezhetek a per tárgyáról,⁷ tehát olyan szabályozás érvényesült, ami a német és az osztrák jogban is megszokott volt.⁸

Jogösszehasonlító szempontból (első pillantásra) nem szokványos szabályt tartalmazott ezzel összefüggésben a jugoszláv polgári perrendtartás (és még ma is a szlovén polgári perrendtartás) 3/3. szakasza: *‘A bíróság elutasítja azt az elismerést, lemondást vagy perbeli egyezséget, amely a kógens jogszabályokkal vagy a jóerkölcsse⁹ ellentétben áll.’* Ez azonban nem jelenti azt, hogy például az alperes azt a követelést, ami az anyagi jog alapján nem megalapozott, nem ismerheti el – tehát természetesen a határozatlan kereseti követelés is elismerhető és ennek alapján kibocsátható az ítélet az elismerésről. Csak arról van szó, hogy a felek számára megtiltják, hogy eljárásjogi eszközökkel olyan célt érjenek el, amelyet az anyagi jogi jogügylettel nem érhetnek el volna. Az elismerés, a lemondás és a perbeli egyezség nem szolgálhatják azt, hogy azoknak megkerüljék az anyagi jog kötelező tilalmait (in fraudem legis agere). Tehát sokkal inkább a joggal való visszaélés általános tilalmának konkretizálásáról beszélhetünk.¹⁰

A törvény (a keleti blokk államaihoz képest ismét másként¹¹) nem volt megterhelve olyan programszerű normákkal, melyek a bírótól megkövetelték volna, hogy a törvény normáit az uralkodó ideológiának megfelelően alkalmazzák.¹² Ebben az összefüggésben sem volt összehasonlítható a jugoszláv polgári perrendtartás például az NDK vagy a Szovjetunió polgári perrendtartásával.¹³ Ugyanez mondható el (túlnyomórészt) az akkori időből származó polgári eljárásjogi tankönyvekről is,¹⁴ ahogy a jogi karokon folyó jogi oktatásról is. Fontos megállapítani azt is, hogy a szocializmus idejében Szlovéniában az európai jogi hagyománnyal és jogi kultúrával való kapcsolat nem szakadt meg.¹⁵

Természetesen azonban a jugoszláv, illetve szlovén polgári eljárásjog akkori állapotát nem szabad kritika nélkül hagyni. A jugoszláv polgári eljárásjog is, mind jogalkotói mind pedig jogalkalmazói szinten a szocialista ideológia és jogelmélet súlyos és mélyen ható beavatkozását kellett, hogy elszenvedje.¹⁶ Noha az igazságszolgáltatás függetlensége formálisan garantált volt, a gyakorlatban gyakoriak voltak a politikai beavatkozások. Azt is figyelembe kell venni a háttérben, hogy a bírák mandátuma időben nem volt korlátlan,

⁶ Így például Magyarországon és Lengyelországban, ld. OBERHAMMER i. m. 134.

⁷ JUHART i. m. 55.

⁸ Vö. Wolfgang LÜKE: *Zivilprozessrecht. 8. Auflage.* München, Verlag C. H. Beck, 2003. 252.

⁹ Az 1976. évi jugoszláv polgári perrendtartásban a kógens jogszabályokba vagy „a szocialista önszerveződésen alapuló társadalom” jóerkölcsébe való ütközésről volt szó.

¹⁰ Lojze UDE – Aleš GALIČ (Hrsg.): *Kommentar ZPP.* Band 1. 2006. 45.

¹¹ Ld. István VARGA: *Richtermacht in Ungarn.* In: OBERHAMMER (Hrsg., 2001) i. m. 118. ff.

¹² Ld. Lojze UDE: *Razvoj civilnega prava na Slovenskem. Zbornik znanstvenih razprav PFL,* 1995. 303–316.

¹³ Általánosságban a keleti blokk államairól vö. pl. Burkhard HESS: *Vergleichende Bemerkungen zur Rechtsstellung des Richters.* In: OBERHAMMER (Hrsg., 2001) i. m. 16.; RECHBERGER i. m. 109.

¹⁴ Pl. Jože JUHART: *Civilno procesno pravno.* Ljubljana, 1965.; Lojze UDE: *Civilni pravdni postopek.* Ljubljana, 1988.; Siniša TRIVA – Velimir BELAJEC – Mihajlo DIKA: *Gradjansko parnično procesno pravo.* Zagreb, 1986.

¹⁵ Janez KRANJC: *Probleme der Übernahme ausländischer Rechtsätze in nationale Rechtssysteme. WiRO,* 1993. 413.

¹⁶ Ld. Miha ŠIPEC: *Med liberalnim in socialnim civilnim procesom. Podjetje in delo,* 1999/6–7. 1207.

hanem a bírákat nyolc évenként a mandátumuk megerősítésének vetették alá. A gyakorlatban szintén meglehetősen nehéz (hacsak nem lehetetlen) volt egy nem pártagnak bírói kinevezést szereznie a legfelsőbb bíróságon. Az ügyészségnek a polgári eljárásokba való beavatkozására nyitva álló lehetőségei, noha szűkebbek voltak mint a keleti blokk államaiban, azonban mégis fennálltak. A polgári perrendtartás alkalmazása is különböző volt: Szlovénia Jugoszlávia gazdaságilag legfejlettebb és politikailag liberálisabb részének számított, néhány részállamban a bírói érzék a felek autonómiája és az eljárási garanciák iránt sokkal alacsonyabb volt. A polgári perrendtartás egyes jogintézményeinek alkalmazása során az ítélezésben a tényleges eljárási szerepek néha kevés jelentőséggel bírtak és gyakran a bírói szerep paternalista koncepciója érvényesült. Ez nem volt összeegyeztethető az emberi autonómia és felelősség liberális követelményeivel. Mindenekelőtt azonban ez a paternalisztikus hozzáállás és a bírói igazságkeresés túlzott hangsúlyozása azt eredményezte, hogy az ügyvédek és a felek nem készültek fel kellően a tárgyalásra, és hogy minden felelősséget a bíróságra telepítettek.¹⁷ Ez azonban éppen azt eredményezte, amit el kívántak kerülni: az igazságszolgáltatás tartalmi minőségének csökkenését.

3. Átalakulás Szlovénia függetlensége után

Szlovénia 1991-ben nyerte el függetlenségét és ez egyidejűleg a demokratikus politikai rendszerre és a piacgazdaságra való áttérést is jelentette. Ebben az időszakban egyre gyakoribbá váltak a régi polgári perrendtartás kritikái. A régi polgári perrendtartással szemben gyakran hozták fel, hogy az az eljárás elhúzásának lehetősége miatt túlságosan védi az adóst és nem biztosít hatékony jogvédelmet a hitelezőnek.¹⁸ Megkérdőjelezhető azonban, hogy a Szlovéniában abban az időben még mindig hatályos jugoszláv polgári perrendtartás volt ennek az oka. Más okokat is találhatunk: nem megfelelő jogalkotás más területeken (esetleg a bírósági szervezetre vonatkozóan), óriási feladatnövekedés, egész sor új jogi norma és új, a gazdasági rendszer változásainak problémáival kapcsolatos eljárások (pl. a privatizáció, az állampolgárságtól való megfosztás, a lakástulajdon és bérleti jogok, társasági jog területén), azonban szubjektív okok is jelen voltak az ügyvédek és a bírák oldalán (pl. nem megfelelő pervezetés a bírák részéről, akik az eljárás gyorsítására a törvény adta lehetőségeket gyakran nem használták ki).¹⁹

Az új törvény előkészítése során Szlovéniában egy heves, gyakran ideológiával is átszőtt vita zajlott a polgári per kialakításáról, különösen a bírói aktivitásával vagy passzivitásával összefüggésben. A hibás jogösszehasonlító elképzelések eredményeként számos javaslat született (különösen a bírák részéről),²⁰ amelyek alapján a bíróságnak az eljárás során teljesen passzívnak kellett volna lennie, hogy a bírói kitanítási kötelezettséget megszüntessék és bevezessék a szigorú eshetőségi elvet. Jellemző, hogy Szlovéniában akkoriban a jogvédelem 'hatékonyságát' az írásokban és nyilván-

¹⁷ Nina BETETTO: Ob predlogu novega ZPP. *Pravna praksa*, 1995/25. 10.

¹⁸ Miha ŠIPEC: Pravica do sodnega varstva – kompleksna naloga vseh vej oblasti. *Podjetje in delo*, 1997/6–7. 822.

¹⁹ Így pl. Aleš BUTALA: Pravdni postopek brez nepotrebnega odlašanja. *Podjetje in delo*, 1999/6–7. 1160.; Andrej SLIVNIK: Materialno procesno vodstvo z vidika odvetnika – spodbuda za boljše ali slabše delo? *Podjetje in delo*, 2008/6–7. 1609.

²⁰ Pl. BETETTO i. m. 10.

nosság előtt gyakran csak a pertartam fényében vizsgálták és a ‘hatékonyság’ másik oldala felett – jogvédelem biztosítása az anyagi igény tényleges jogosultja részére – átsiklottak.²¹ A ‘hatékony’ szót gyakran a ‘rövid’ szinonimájaként kezelték.

Az első szlovén polgári eljárásjogi törvényt 1999-ben fogadták el (egészen addig a jugoszláv polgári perrendtartás volt alkalmazandó).²² A legszélsőségesebb javaslatoknak azonban a jogalkotó nem tett eleget. Így az anyagi pervezetésről, mint a Klein-féle koncepció lényegéről szóló előírások a törvényben változatlanok maradtak (polgári perrendtartás 285. cikk). Az a nézet érvényesült, hogy ezek az előírások az eljárások gyorsításának követelményével összeegyeztethetők, illetve, hogy ésszerű alkalmazás esetén döntő és fontos eszközök lehetnek az eljárások gyorsításához és a hatékony jogvédelemhez. A szigorú tárgyalási alapelvet a tényállás és a bizonyítékok területén tehát (történeti távlatban megszakítás nélkül már a Klein-féle polgári perrendtartás hatálybalépése óta²³) egyértelműen enyhítik az ún. anyagi pervezetés követelménye által. A 285. cikk értelmében a bírónak kérdésekkel és egyéb megfelelő eszközökkel arra kell törekednie, hogy hiánytalanul megszerezzék és kimerítően tárgyalják a peranyagot, és hogy megtegyenek minden olyan nyilatkozatot, amely fontos a vitás tényállás és a vitás jogviszony tisztázásához. Az elméletben hangsúlyozzák, hogy ez a jogintézmény az egyik oldalról az anyagi jog megvalósulásának célját (a pertárgy teljes, tartalmi vizsgálata és a jogvita tárgy szerinti elintézése) szolgálja, a másik oldalról azonban lehetővé teszi az ésszerű pervezetést is és ezáltal a perökönómia és a perek gyorsításának célját szolgálja.²⁴ Elismerendő azonban a jelentősége a bírósági tárgyalás alkotmányjogi követelményének biztosítása kapcsán is.²⁵ Egy olyan rendszerben, amelyben egyik oldalról a feleket bízzák meg a tények szolgáltatásával, a másik oldalról azonban elismerik a *lura novit curia* alapevét és ennek okán a bíróság jogi megítélésétől függ, hogy milyen tények relevánsak az esetben, szükséges, hogy a bíróság és a felek között megegyezés jöjjön létre. A bíróságnak ezért figyelmeztetnie kell a feleket arra, hogy nézzék át azon jogértelmezési lehetőségeket is, amelyek említésre kerülhetnek az ügy kapcsán.²⁶

Összességében a szlovén polgári perrendtartás keveset változott. Az irodalomban is különböző módokon értékelték a reformot: az egyik oldalon az volt a vélemény, hogy többé-kevésbé technikai újításokról van szó és hogy már a régi polgári perrendtartás esetében is egy jó bíró elég jogosítvánnyal bírt az eljárás gyorsításának elősegítésére.²⁷ A másik oldalon az új polgári perrendtartást úgy is jellemezték, mint ‘egy látványos lépést Keletről Nyugat felé’.²⁸

²¹ Ehhez kritikaként: Dragica WEDAM-LUKIČ: Pravica do sodnega varstva civilnih pravic in obveznosti. *Zbornik znanstvenih razprav PFL*, 1996. 320.

²² Zakon o pravdnem postopku. *A Szlovén Köztársaság Közlönye*, 1999/26.

²³ Erről ld. RECHBERGER i. m. 104.

²⁴ Pl. Jože JUHART: Zbiranje procesnega gradiva. *Pravnik*, 1957/5–8. 225. ff.; Dragica WEDAM-LUKIČ: Vloga sodisca in strank pri izbiranju procesnega gradiva. *Podjetje in delo*, 1998/6–7. 989. ff.

²⁵ WEDAM-LUKIČ (1996) i. m. 317.

²⁶ A Szlovén Köztársaság Alkotmánybíróságának 2005. 11. 24-i Up 130/04. és 2005. 12. 01-i Up 133/04. döntései.

²⁷ BUTALA i. m. 1160.

²⁸ ŠIPEC (1999) i. m. 1207.

4. Szlovéniának az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez és az Európai Unióhoz való csatlakozásának hatása

A polgári eljárásjog fejlődésének további sajátossága Szlovéniában annak alkotmányosítása, valamint az eljárási garanciák (pl. kétoldalú meghallgatás, jogi segítségnyújtás, az alkotmányjogi igény az igazságszolgáltatásra, a bíróság pártatlansága stb.) jelentőségének hangsúlyozása. Ez Szlovéniának az Emberi Jogok Európai Egyezménye rendszeréhez való csatlakozásával függ össze. Ez azonban az alkotmánybíróság azon új hatáskörének következménye is, hogy alkotmányjogi panasz elbírálásának eljárása keretében az dönt a rendes bíróságok ítéleteiben elkövetett emberi jogok megsértése tárgyában. Az alkotmánybíróság joggyakorlatában nagyon világos a szoros kapcsolat az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatával.²⁹ A polgári eljárásjog fejlődésére nagy hatással volt Szlovéniának az Európai Unióhoz való csatlakozása is 2004-ben. Nem csak amiatt, mert azóta a teljes európai polgári eljárásjog alkalmazandó Szlovéniában is, hanem amiatt is, mert az európai polgári eljárásjog befolyással bír a nemzeti polgári eljárásjog fejlődésére. Néhány EU-rendelet a nemzeti polgári eljárásjog reformjainak modelljeként is szolgálhat.³⁰

5. A polgári eljárásjog további novellái: az alternatív vitarendezés követelménye

A szlovén polgári perrendtartást 1999-es hatálybalépése óta négy alkalommal módosították novellákkal. A legnagyobb jelentőséggel a Novella-A (2002) és a Novella-D (2008) bír. Az elsőként megjelölt novellát (Novella-A³¹) az alternatív vitarendezés követelményének (beleértve a perbeli egyezség követelményét is) szentelték és a polgári igazságszolgáltatás fejlődésének modern, az egész világot átható irányaihoz egész jelentős mértékben kapcsolódott.³² Jogösszehasonlító szempontból megállapítható, hogy a fejlődés a polgári per keretében folytatott megerősített egyeztetés irányába megy – olyan különböző eljárási szakaszok és eljárási cselekmények beiktatásával is, amelyek az egyezségi kísérletet szolgálják. Német modell alapján már a 2002-es Novella-A nagyobb teret engedett a perbeli egyezségnek, hangsúlyozta a bírói aktivitást annak kezdeményezésére és elősegítésére, és bevezette az egyezségi tárgyalást (Polgári perrendtartás 305a–305c. cikk). Most elvileg minden eljárásban (kivételek vannak és a bírói mérlegelés tárgyát képezik) a főtárgyalás előtt egy egyeztetési határnapot kell kitzúzni (polgári perrendtartás

²⁹ Lsd. pl. Arne Marjan MAVČIČ: The influence of the ECHR Case Law on Slovenian Constitutional Case Law: The right to fair trial. *Revue de justice constitutionnelle Est-Européenne*, 2003, numero special. 103–123.; Dragica WEDAM-LUKIČ: The principle of proportionality in the case law of the Constitutional Court of the Republic of Slovenia. In: Bernhard EHRENZELLER – Stephan BREITENMOSER – Marco SASSÖLI – Walter STOFFEL – Beatrice WAGNER PFEIFER (Hrsg.): *Human rights, democracy and the rule of law: Liber Amicorum Luzius Wildhaber*. Zürich–Baden-Baden, DIKE–Nomos, 2007. 1600. ff.

³⁰ Vesna RIJAVEC: Der Europäische Vollstreckungstitel – am Beispiel Sloweniens, *ZZPInt*, 12.(2007) 155. ff.

³¹ *A Szlovén Köztársaság Közlönye*, 92/2002.

³² Nina BETETTO: Court-based Mediation and its Place in Slovenia. In: Alan UZELAC – Remco VAN RHEE (Eds.): *Public and Private Justice: Dispute Resolution in Modern Societies*. Antwerpen, Intersentia, 2007. 211.

305a. cikk). Kifejezetten előírásra került, hogy a bíróságnak az eljárás minden szakaszában törekednie kell a jogvita egyezség útján történő lezárására. Ez azt jelenti, hogy a bírói karnak aktívan ki kell állnia az ilyen vitarendezés mellett; nem elegendő a feleket pusztán figyelmeztetni erre a lehetőségre. Fontos, a német polgári perrendtartás modelljét követő újítás, hogy a perbeli egyezség oly módon is megköthető, hogy a felek a bíró által előkészített egyezségi tervezetet aláírják (polgári perrendtartás 307. cikk).³³ Németország és az Egyesült Királyság szabályaihoz hasonlóan a novella figyelemmel van meghatározott körülmények esetében az alternatív vitarendezés bíróságon kívüli módozataira is, melyek alatt a bíróság-közeli (*court-annexed*) alternatív vitarendezés intézményei értendők. A felek kérelmére, akik az alternatív vitarendezés kísérletének lefolytatásával egyetértenek, a bíróság a jogvitában folyó eljárást legfeljebb három hónap időtartamra felfüggesztheti. Ezzel összefüggésben meg kell jegyezni, hogy Szlovéniában néhány bíróságon már 1995 óta gyakorolják a bíróság-közeli mediációt (*court-annexed mediation* az USA-ban kifejlődött módszerek modellje alapján).

Az alternatív vitarendezés követelményének trendje az elmúlt néhány évben nagyon is kivehető. Így a 2008. évben elfogadásra került a mediációs törvény³⁴ (az UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation 2002 modellje és a polgári és kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjairól szóló 2008/52/EK irányelv (2008. május 21.) modellje alapján). 2009-ben elfogadták ‘a függő jogviták alternatív rendezéséről’ szóló törvényt’ amely az ún. bíróság-közeli és bíróságon belüli mediációra (és a vitarendezés egyéb alternatív módozataira) vonatkozik.³⁵ E törvény értelmében jelenleg Szlovéniában minden bíróság köteles a polgári, kereskedelmi és családjogi ügyekben legalább egy alternatív vitarendezési fórumot létrehozni és azt felkínálni azon feleknek, akik már a bíróság előtt állnak (a felek részvétele tehát önkéntes).

6. A Novella-D (2008): A bírói hatalom erősítése és a felek együttműködési kötelezettsége

A polgári eljárásjog nagy hiányossága volt a polgári perrendtartási Novella-D 2008. évi hatálybalépéséig, hogy a bíró nem bírt elég lehetőséggel az eljárás-koncentráció ösztönzésére és a főtárgyalásra való teljes felkészülésre.³⁶ A főtárgyalás eljárás-koncentrációjának célját Szlovéniában mindenekelőtt az a körülmény lehetetlenítette el, hogy a szlovén polgári perrendtartásban nem írtak elő megfelelő előkészítő eljárást a főtárgyalás kitűzése előtt.³⁷ Már az 1999-es polgári perrendtartás is bevezette a kizárások egy rendszerét. A

³³ A bíró ilyen aktivitása saját magára nézve még nem szolgálhat alapul a kizárására elfoglaltság miatt. Általános, hogy a nyílt anyagi pervezetés, amely esetében a bíró kinyilvánítja állásfoglalását a jogi és a ténybeli állapotról, saját magára nézve még nem olyan körülmény, amely a bíró elfoglaltságát eredményezné. Vö. Ziba TRAMPUŠ: Materialno procesno vodstvo in sodna poravnava. *Podjetje in delo*, 2002/6–7. 1555.; WEDAM-LUKIČ (1998) i. m. 984–990.

³⁴ Zakon o mediaciji v civilnih in gospodarskih zadevah (ZMCGZ). *A Szlovén Köztársaság Közlönye*, 56/2008.

³⁵ Zakon o alternativnem reševanju sodnih sporov (ZARSS). *A Szlovén Köztársaság Közlönye*, 97/2009.

³⁶ Ld. Vesna BERGANT-RAKOČEVIČ: Materialno procesno vodstvo v pisnih fazah postopka in razmerje do prekluzije. *Podjetje in delo*, 2008/6–7. 1602.; SLIVNIK i. m. 1609.

³⁷ Az ehhez hasonló helyzetről és reformtörekvésekről a balti államokban ld. Vytautas NEKROŠIUS: Die Hauptrichtungen der Reform des Zivilprozesses in Baltischen Staaten. *Ritsumeikan Law Review*, 2010/27. 169.

szlovén polgári perrendtartás 286. cikke értelmében az új tények és bizonyítékok előadását az előtárgyalásra korlátozták. Később csak akkor engedélyezik ezt, ha a fél azt korábban önhibáján kívül nem tudta előadni. (Az 1999. évi polgári perrendtartás hatálybalépéseig a feleknek azon lehetősége, hogy új tényeket vagy bizonyítékokat adjanak elő, időben korlátlan volt). Ez a koncepció azonban ebben az esetben megállt félúton. Az időközben benyújtott előkészítő iratok problémája ugyanis ezáltal nem oldódott meg – amennyiben új tényeket vagy bizonyítékokat tartalmaznak, bármilyen korlátozás nélkül a bíróság elé terjeszthetők röviddel az első tárgyalás előtt, vagy akár az első tárgyaláson (ezáltal gyakran döntenek a főtárgyalás elnapolása mellett). Az említett kizárási rendszer az első tárgyalás befejezése után előterjesztett előkészítő iratok kérdését sem rendezte. Az új tények és bizonyítékok előterjesztése meglehetősen erősen korlátozott. Azonban nincs akadálya olyan új előkészítő iratok előterjesztésének, amelyek pusztán kiegészítő magyarázatokat tartalmaznak a már előterjesztett nyilatkozatok vagy bizonyítékok kapcsán, s amelyeket kérnek, azonban az első tárgyaláson nem kerültek előterjesztésre. Ugyanez vonatkozik azon előkészítő iratokra is, amelyek a már lefolytatott bizonyítások értékelését foglalják magukban. A szlovén bíróságok gyakorlatában egészen gyakran amiatt rendelték el a tárgyalás elnapolását, mert a fél az előkészítő iratot a tárgyaláson kézbesítette (vagy azt a tárgyaláson akarta elolvasni). Nem túlzó az a megállapítás, miszerint a tárgyalási határnapok a szlovén bíróságok előtt meglehetősen gyakran ‘az előkészítő iratoknak az ellenfél részére történő átadásának helyévé’ degradálódtak.³⁸

A 2008. évi polgári perrendtartási Novella-D e vonatkozásban fontos újításokat hozott.³⁹ Bevezették az előkészítő iratok megfelelő időben való előterjesztésének általános kötelezettségét, ami révén a másik felet (és a bíróságot) mindig a tárgyalás előtt kellő időben tájékoztatni kell az újonnan bemutatott periratról (polgári perrendtartás 286.a/4. cikk). Ennél még fontosabb, hogy Szlovéniában most már (a német polgári perrendtartás 273. szakaszának mintájára) lehetősége van a bírónak, hogy megkövetelje a felektől, hogy a flexibilis kizárási rendszer fenyegetése alatt megfelelő határidőben nyilatkozzanak a magyarázatra szoruló pontokról egy előkészítő iratban és magyarázzák az addigi előadásait, valamint hogy válaszoljanak az ellenfél nyilatkozataira (polgári perrendtartás 286.a/1. cikk). Ez a lehetőség az eljárás-koncentráció biztosítása szempontjából rendkívüli jelentőséggel bír. Már a szlovén alkotmánybíróság is megerősítette, hogy a teljes kizárási rendszer összeegyeztethető az alkotmánnyal, és hogy abban az eljárás-koncentrációnak, de a vitarendezés tartalmi minősége biztosításának is egy fontos eszköze rejlik.⁴⁰ Ezen szabályozás esetében tehát lényegében az anyagi pervezetés időbeni és formális tágitásáról van szó, a tartalom és a cél azonban ugyanaz marad, mint a főtárgyalás során érvényesülő anyagi pervezetés esetében.⁴¹ E szabályozás által biztosítható ugyanis, hogy már a főtárgyalás határnapja előtt alaposabban kifejtésre kerüljön, hogy mi vitás a felek között, a felek előadásai határozottabbak és indokoltabbak lesznek, elhárításra kerülnek a tiltakozások és az előadások hiányai, a nyilatkozatok teljesebbekké válnak,

³⁸ Lsd. BERGANT-RAKOČEVIČ i. m. 1602.

³⁹ *A Szlovén Köztársaság Közlönye*, 45/2008.

⁴⁰ A Szlovén Köztársaság Alkotmánybíróságának Up-2443/08, Ur. 1. 84/09. döntése.

⁴¹ BERGANT-RAKOČEVIČ i. m. 1604.

s ugyanígy nagy a valószínűsége, hogy a főtárgyalás határnapjára a releváns bizonyítékok és tényállítások már előterjesztésre kerülnek vagy legalábbis ismertek lesznek.

Fontos, hogy a bíró azon jogosítványával, hogy a feleket további nyilatkozatok és kiegészítések előterjesztésére hívja fel, már a főtárgyalás első határnapja előtt élhet (polgári perrendtartás 286/2. cikk). Amennyiben a bíró ilyen felhívást intéz a felekhez az anyagi pervezetés szerint, a feleknek erre megfelelően reagálniuk kell. A kizárás fenyegeti ugyanis őket. Ha a felek a feltett kérdésekre vagy felhívásokra nem válaszolnak az előírt határidőben, illetve a korábbi előadásait nem egészítik ki, a később előterjesztett nyilatkozataikat csak akkor fogadják el, ha a késedelem megfelelően kimentésre kerül (polgári perrendtartás 286/5. cikk). Ezáltal tehát áttörik az általános szabályt, mely szerint a felek a főtárgyalás első határnapján még korlátozás nélkül előterjeszhetnek új tényeket és bizonyítékokat. Amennyiben a bíró a fent megjelölt jogosítványával él, az első tárgyalás széles körű előkészítését valószínűsítheti meg és biztosíthatja, hogy a peranyag nagy része a főtárgyalás előtt összegyűjtésre kerüljön.⁴² Hangsúlyozni kell azonban, hogy a fent megjelölt jogosítvánnyal való élés az eljárás kimerítő és teljes előkészítését feltételezi a bíró oldaláról is. A jogosítvánnyal, hogy a feleket felhívja, hogy pótlólagosan nyilatkozzanak a magyarázatra szoruló pontokról, csak az a bíró képes élni, aki maga az esetet (az aktát) már átfogóan ismeri. Ebben nagyon világosan megmutatkozik a szlovén polgári perrendtartás novellájának fő koncepciója. Az eljárás koncentrációjának elérése érdekében több felelősséget, körütekintést és felkészülést követelnek meg mindkét oldal részéről – csakúgy a felektől, mint a bírótól.⁴³

Igaz, a kizárásokról szóló rendelkezések a maguk terjedelmében és a jogi fogalmak absztrakt voltában formálják a veszélyes bizonytalanságot, az egészen különböző alkalmazás lehetőségét a gyakorlatban, ezenkívül annak lehetőségét is, hogy a bíró ne merje a rugalmatlan szabályokat alkalmazni.⁴⁴ Azonban a rendelkezések absztrakt és általános volta egy lényeges előnnyel is bírhat. Ezáltal ugyanis lehetővé válik az eljárásnak a minden egyes konkrét példa körülményeihez való alkalmazkodása. Figyelembe kell venni, hogy a polgári perek az egyszerűen megoldható vitáktól egészen az olyan ügyekig terjednek, amelyek részletes bizonyítási eljárást igényelnek és megkívánják mind a bíróság, mind a felek felkészülését. Ezért bölcs a rendelkezés, mikor a bíróság számára megfelelő mérlegelési jogkört biztosít az eljárás időbeli kereteinek meghatározásában.⁴⁵ A szlovén polgári perrendtartásban bemutatott újítások mindezek alapján pozitív értékelést kaphatnak. Első alkalommal biztosítanak a bírónak szélesebb mérlegelési jogkört, hogy a konkrét eset részleteihez igazítsa az eljárás lefolytatását – ez összhangban van a polgári eljárási reformok modern irányvonalával.⁴⁶ Az is pozitív és ezáltal összhangban van

⁴² Uo.

⁴³ Ld. Mile DOLENC: Materialno procesno vodstvo – sredstvo za racionalizacijo postopka ali dodatno breme in prelaganje odgovornosti. *Podjetje in delo*, 2008/6–7. 1568–1575.

⁴⁴ Vö. WEDAM-LUKIČ (1998) i. m. 990.; BUTALA i. m. 1161.

⁴⁵ Erre a kiindulási pontra támaszkodik az angol CPR is, amely a bíróságra bizza az ügy besorolását a három „eljárási forma” valamelyikébe (*fast track*, *small claims track* vagy *multiple track* – éppen ez az utolsó enged a bírónak nagy rugalmasságot az eljárás időtartamának meghatározásában).

⁴⁶ Ld. HESS i. m. 8.

a polgári eljárásjog fejlődésének világméretű trendjeivel,⁴⁷ hogy a törvény sokkal nagyobb hangsúlyt fektet a főtárgyalás előkészítésére.

7. Befejezés

A függetlenné válás után a szlovén polgári eljárásjog fejlődésének első szakaszában az ideológiai érvek álltak előtérben. Különösen nagy vita folyt a bíróság aktivitásáról, illetőleg passzivitásáról, és ezáltal gyakran azt a benyomást keltették, hogy a bíróság aktivitása a fél passzivitásával (és fordítva) feltétlenül összekapcsolódik. Saját magára nézve igen pozitív és véleményem szerint szükséges is volt, hogy a politikai és gazdasági rendszer átalakulásának éveiben kritikailag újra a polgári perek alakulásának alapkérdéseihez és azoknak a magánautonómiával és az emberi jogokkal való kapcsolatához fordultak. Sajnálatos azonban, hogy a viták során, melyeket az új polgári perrendtartás előkészítésének idejében folytattak, a kritikusok nagyon hiányos jogösszehasonlító (és jogtörténeti) ismeretekről tettek tanúbizonyságot. Gyakran olyan durván leegyszerűsítve mutatták be a helyzetet, mint hogy a bírói hatalom 'tipikusan szocialista' és a 'szovjet modelltől' került átvételre, illetve, hogy a passzív bíróság modellje az egyetlen, ami a nyugat-európai perrendtartásokkal összeegyeztethető. Gyakran például olyan polgári eljárásjogi jogintézményeket, melyeket valójában az osztrák polgári perrendtartásból már 1929-ben átvettek (pl. bírósági kérdezési és kitanítási kötelezettség, illetve anyagi pervezetés), a 'szovjet jog' részeként tüntettek fel.⁴⁸

A szlovén polgári perrendtartás novellái az elmúlt évtizedben azonban nagyon világosan kapcsolódtak a polgári eljárásjog világméretű trendjeihez. Olyan témák kerültek előtérbe, mint az alternatív vitarendezés követelménye (a Novella-A révén már 2002-ben, valamint a mediációs törvénnyel 2008-ban és a függő jogviták alternatív rendezéséről szóló törvénnyel 2009-ben) és a modern információs és kommunikációs technológia alkalmazása (a Novella-C révén⁴⁹). Ugyanez mondható el a polgári perrendtartás 2008. évi nagy reformjáról is, ami a bírói hatalom erősítésére törekedett. Ez az eljárás előkészítő szakaszának megreformálásában és követelményében, a koncentráció elvének hangsúlyozásában és a bírák szélesebb körű felhatalmazásának bevezetésében érhető tetten, amelyek az egyes esetek sajátosságaihoz igazítják az eljárás alaku-

⁴⁷ Általános áttekintés: Nicolo TROCKER – Vincenzo VARANO: Concluding remarks. In: Nicolo TROCKER – Vincenzo VARANO (eds.): *The Reforms of Civil Procedure in Comparative Perspective*. Torino, Giappichelli Editore, 2005. 243–266.; Marcel STORME: Tomorrow's civil trial. In: Marcel STORME – H. Walter RECHBERGER – Peter GILLES – Vladimir V. YARKOV – Elena Aleksandrovna BORISOVA – Federico CARPI – Loič CADJET – Vytautas NEKROŠIUS: *The Recent Tendencies of Development in Civil Procedure Law – between East and West*. Vilnius, Jusitia, 2007. 14–25.; Rolf STÜRNER: The Principles of Transnational Civil Procedure: An Introduction to Their Basic Conceptions. *RebelsZ*, 2005/2. 201–254.; Paul OBERHAMMER: Zivilprozessgesetzgebung: Content follows method. In: Heinrich HONSELL – Roger ZÄCH – Franz HASENBÖHLER – Friedrich HARRER – René RHINOW – Arnold KOLLER (Hrsg.): *Privatrecht und Methode: Festschrift für Ernst A. Kramer*. Basel, Helbing & Lichtenhahn, 2004. 1039–1046.

⁴⁸ Így pl. Jože ILC: Poročilo. Dobrna, *Dnevi slovenskih odvetnikov*, 1996. 7., Celje Járásbíróságának észrevételei az új polgári perrendtartás tervezetére, 1995.; Erről a problémáról ld. még RECHBERGER i. m. 109.; A magyarországi fejlődésről ld. KENGYEL i. m. 102–103.

⁴⁹ *A Szlovén Köztársaság Közlönye*, 52/2007.

lását. Meg kell említeni ezzel összefüggésben a legfelsőbb bírósághoz való fordulás alapvető megreformálását is. A jóváhagyási felülvizsgálat (Zulassungsrevision) rendszerének bevezetése alapvető és koncepcionális változást hozott, és igazolja, hogy a jogalkotó elismerte az ítélkezésnek a jogi továbbképzésben és az egységes törvénykezésben betöltött fontos szerepét. A novellák kapcsán az is világossá vált, hogy többé már nem az ideológiai célok állnak a reformelőírások középpontjában, hanem a hatékonyság növelése, illetve a lehetőségek legjobb kihasználása mind a bírák, mind pedig a felek oldalán. Tehát ugyanazok a kérdések, amelyek a nyugat-európai polgári perrendtartások modern reformjainak középpontjában is állnak.⁵⁰ Ezáltal megállapítható, hogy a szlovén polgári perrendtartás fejlődésében a helyzet lassan normalizálódott, és hogy az átalakulás turbulens fázisa, mely szükségszerűen összekapcsolódott a politikai és gazdasági rendszer megváltozásával, már elmúlt.

(Fordította: HORVÁTH E. ÍRISZ)

⁵⁰ Erről ld. pl. Paul OBERHAMMER: Die Aufgabeverteilung zwischen Gericht und Parteien. In: INGELSE, Peter (ed.): *Commentaren op fundamentele herbezinning*. Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2004. Str. 81–97., Str. 92.; HESS i. m. 5.; A szupranacionális jogforrásokat és projekteket illetően ld. *Principles of transnational civil procedure* (erről: TROCKER–VARANO i. m. 247–255. ; STÜRNER i.m. 223–230.) és a *Storme Group Report* (erről pl. Marcel STORME: A single civil procedure for Europe. *Ritsumeikan Law Review*, 2005/27. Str. 87–100.).